

KIKKER GAAT FIETSEN!

MAARTEN VAN BUUREN

KIKKER
GAAT
FIETSEN!

of

*Over het leed
dat leven heet*

LEMNISCAAT

KIKKER GAAT FIETSEN!

Kikker zit op zijn hurken in een stolp. Hij heeft een enorme bek en twee wijdopen gesperde ogen, zijn armen zijn gevouwen over een welgevulde buik. Op zijn kop draagt hij een gouden kroon, afgezet met vijf robijnen die een ring vormen rond een extra grote robijn in het midden. Hij is een koning in zijn eigen rijk.

Kikker vult zijn dag met het denken van gedachten. Als hij iets heel moois heeft bedacht, vult zijn stolp zich met sterrenstof, gouden zonnen en manen die door zijn wereld wentelen. Hij heeft geen oog voor de wereld buiten de stolp en dat hoeft ook niet, want aan deze wereld heeft hij genoeg. Hij schudt zijn gedachten nog maar eens door elkaar en zijn stolp vult zich prompt met flonkerend denkstof. Met plezier kijkt hij naar wat hij allemaal uit zijn hoofd kan toveren.

Op zekere dag wordt Kikker wakker door een hel licht. Het stof in zijn stolp is neergedaald. Alle flonkering is weg. Hij wrijft zijn ogen uit, hij kijkt, kijkt nog eens en dan ziet hij dat de wereld niet ophoudt bij de glazen wand. Daarbuiten is een andere wereld en die is niet alleen groter dan zijn stolp, maar wordt bevolkt door duizenden kikkers die bezig zijn met springen en vliegen vangen en zwemmen en fietsen.

Hoe is kikker ooit in zijn bol gekomen? En, veel belangrijker, hoe is hij op miraculeuze wijze ontsnapt naar de buitenwereld, waar hij nu rondrijdt op een fiets? Daarover gaat dit boek.

Voor Jan Vianen

Zesde druk, februari 2010

Copyright © 2008 Maarten van Buuren

© Foto Maarten van Buuren: Marlies Schouwstra

Vormgeving omslag en binnenwerk: Marc Suvaal

Nederlandse rechten Lemniscaat b.v., Rotterdam, 2008

ISBN 978 90 477 0123 1

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk en bindwerk: Drukkerij Krips, Meppel

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux, waardoor onnodig milieuverontreinigend transport is vermeden.

INHOUD

1	Het zwarte gat	9
2	Depressie?	31
3	Depressie is zijnsgebrek	47
4	De stolp	57
5	What's love got to do with it?	85
6	Maassluis in drie snapshots	113
	<i>De vleugel van Koos Bons</i>	115
	<i>De mantel van Elia</i>	120
	<i>De stamhouder</i>	126
7	De Gezalfde	135
8	High life	159
9	Low life	179
10	Terug in de wereld	195
11	Depressie en nihilisme	213
12	Medium, Large, Extra Large	235

1 HET ZWARTE GAT

Op 17 januari 2000 ontspoorde mijn leven. Op die dag kwam de stuurgroep van *De Nederlandse cultuur in Europese context* bijeen voor een niet al te moeilijke vergadering. Ik was als redacteur bij dit encyclopedische project betrokken. Het werk was verzet, de manuscripten waren klaar. De stuurgroep vergaderde over bijkomstigheden zoals spelling, de onderschriften bij de illustraties. Napraten eigenlijk. Er was een kamer gereserveerd op het bureau van de Letterenfaculteit in de binnenstad van Utrecht. Pal tegenover mijn eigen instituut en werkkamer. Een thuiswedstrijd. We kwamen om half tien bij elkaar in de grote vergaderzaal van het faculteitsbureau.

Ik liep naar binnen, begroette mijn collega's en bleef drentelen bij het hoofdeinde van de ovale tafel waarop thermoskannen koffie, thee en, voor de gelegenheid, koekjes waren neergezet. De secretaresse van het project die bezig was kopjes op schotels te zetten, vroeg of ik koffie wilde. Ja graag, wilde ik zeggen, terwijl ik in haar richting probeerde te kijken. Maar dat kijken lukte niet. Ik snakte naar een kop koffie en wilde degene die me de koffie aanbood aankijken om te zeggen dat ik dat graag wilde. Ik kneep mijn ogen samen en stuurde ze met alle macht in de richting van de hare, maar net als wanneer je tuurt naar iets wat zich pal in de buurt van de zon bevindt, kon ik niet verder doordringen dan tot de ruime omtrek van een kring waarvan haar ogen het centrum moesten vormen. Ik raakte in verwarring, mompelde iets, nam met afgewend gezicht mijn kop koffie aan en raakte nog meer in verwarring toen ik ontdekte dat het me evenmin lukte mijn collega's aan te kijken. Ik begon druk te bladeren in mijn papieren, de vergadering

werd geopend, het moment kwam snel naderbij dat ik iets moest zeggen. Ik fluisterde tegen mijn mederedacteur dat ik me niet lekker voelde, liep de zaal uit en vluchtte naar huis.

Daar verschanste ik me de volgende dagen. Ik ging alleen het huis uit om boodschappen te doen bij de Albert Heijn om de hoek, bang om iemand tegen te komen die ik kende en die iets tegen me zou zeggen.

De ontsporing had zich aangekondigd in een reeks moeilijkheden waarmee ik het halve jaar voorafgaand aan de vergadering te kampen had gehad, maar waartussen ik tot dan toe geen verband had gelegd.

Zo was ik extreem vermoeid geweest na de reorganisatie van mijn boekenkast in de nazomer van 1999. Een alleszins uitvoerbare klus, naar ik aanvankelijk had gedacht. De ruimte op elk van de vijftig planken in mijn huiskamer was gevuld met rijen achter elkaar staande boeken. Stapels ongeplaatste boeken bedekten de bovenkanten van de kasten, de vrije ruimte boven de andere boeken, de ruimtes tussen de boekenkasten en de meubels, het bureau, de eettafel, de slaapkamer en sinds kort ook de bank en de stoelen. Ik besloot me extra boekenruimte te verschaffen door een boekenkast uit de wand te laten springen waar mijn kasten gewoontegetrouw tegenaan staan. Een uitspringende kast dus, naar het voorbeeld van opstellingen zoals die ook in bibliotheken worden gebruikt, maar met dit verschil dat bibliotheekkasten uitermate breed en stevig zijn gebouwd om ze als vrijstaande kasten naast elkaar op te stellen, terwijl mijn Lundia-stellingen daar niet op zijn berekend.

Om te voorkomen dat de kast bij de geringste aanraking met donderend geraas zou omvallen, bedacht ik een constructie waarbij de uitspringende kast bevestigd zou worden aan de wandkasten op dezelfde manier als de wandkasten onderling aan elkaar bevestigd waren, namelijk door verankering van de planken in een zijwand waarin de planken op regelmatig verspringende hoogte met pinnen waren vastgezet. In dit geval zou de zijwand de kasten niet in el-

kaars verlengde plaatsen, maar in een hoek van negentig graden. Ten opzichte van de wandkast zou de zijwand een hoek van vijfenveertig graden maken en ten opzichte van de uitstaande kast eveneens. Voor dit plan kon ik de bestaande zijwand gebruiken; het enige wat ik moest doen was de planken in verstek zagen, dat wil zeggen uit elk van de planken van de ten opzichte van elkaar in een hoek geplaatste kasten een driehoek zagen, zodanig dat de ingekorte planken van de wandkast met de ingekorte planken van de uitspringende kast een hoek van negentig graden zouden vormen.

Zo gedacht, zo gedaan: Black and Decker gehuurd, elk van de zestien planken ontdaan van de metalen strip waarmee ze in de zijwand werden geborgd, driehoek afgetekend, driehoek afgezaagd, strip er weer op. Vervolgens de planken verankerd in de zijwand waarop de beide kasten nu scharnierden als op een elleboog. Wie mij een beetje kent, begrijpt dat dit een bravourestukje was waar ik tot op de dag van vandaag trots op ben. Toegegeven: een paar jaar later zag ik in de Lundia-catalogus dat planken die aan één kant uitlopen op een hoek van vijfenveertig graden uit voorraad leverbaar zijn. De fabriek had het probleem van de uitspringende kast gesignaleerd en opgelost.

Toen die kast eenmaal stond, kon ik de verweesd rondzwervende boeken eindelijk hun plaats geven. Niet allemaal in de nieuw gebouwde kast natuurlijk, want mijn bibliotheek mag dan niet uitblinken door overzichtelijkheid, een systeem zit er wel degelijk in. Zonder systeem zijn boeken niet terug te vinden en hoewel ik veel van mijn boeken jarenlang niet uit de kast haal, wil ik wel weten dat ze er zijn en waar ik ze kan vinden. Ik word omringd door de grootste denkers en schrijvers uit de geschiedenis, ze zijn er als ik ze nodig heb en vallen me nooit lastig. Is het vreemd dat mijn vriendenkring zich meer en meer heeft beperkt tot dit kordon van papieren getrouwen?

De nieuwkomers verdienden een plaatsje naast hun soortgenoten en dat betekende dat voor het maken van een nieuwe opstelling alle boeken uit de kasten moesten. Bestaande groepen moesten

worden uitgebreid met pasgearriveerde boeken, de aangevulde groepen moesten opnieuw worden verdeeld over de beschikbare plaatsruimte. En dus nam ik in die nazomer alle boeken van hun planken en plaatste ze in hoge stapels tegen de gangwanden overeenkomstig een strikte volgorde, te beginnen met de boeken van kast 1, plank 1 tot en met de laatste boeken van kast 7, plank 8. Ik was gedwongen de boeken in dubbele en hier en daar driedubbele rijen te leggen; de wandruimte in de gang bleek beperkt.

Van de buitengewone gelegenheid moest ik natuurlijk ook gebruikmaken om de boeken en planken schoon te maken. Een stapeltje bij de Albert Heijn aangeschafte gele keukendoekjes, bevochtigd uit een teiltje lauw water, hielp me de bovenkanten van de boeken van hun stoftaanlag te ontdoen. Vervolgens behandelde ik de ruggen voorzichtig met een droog stofdoekje en ten slotte maakte ik de planken schoon waarop zich in de ruimte achter de boeken een bruin, plakkerig laagje had gevormd. Een kordate, bijna agressieve aanpak was nodig om dit vuil te verwijderen en de geverniste planken hun glans van weleer terug te geven. Van de ongeverniste planken kon ik alleen het grofvuil verwijderen; fijnstof had zich in het hout genesteld dat bruin en dof was geworden. Maar de hoofdzak was dat alle planken schoon waren voordat de boeken erop werden teruggezet.

Ik handhaafde mijn vertrouwde systeem: eerst een indeling naar taalgebied (Nederlands, Frans, Engels, Duits en overige: Spaans, Italiaans, Portugees, Latijn, Grieks), vervolgens binnen elk taalgebied de boeken naar uitgever (als daar een redelijk aantal van waren), daarna alfabetisch naar schrijversnaam en ten slotte de overige boeken (van uitgeverijen waarvan ik maar één of enkele boeken had) alfabetisch op naam van de auteur.

Ik heb in de loop van de tijd ook andere systemen gebruikt. Ik denk met plezier terug aan mijn indeling naar kleur. Eerst sorteren naar de kleur van de kaft, vervolgens de afzonderlijke kleuren rangschikken volgens het kleurverloop van de regenboog, ten slotte binnen elke kleur of kleurnuance de alfabetische volgorde. Het was een

prachtige, geestverheffende aanblik om mijn vrienden opgenomen te zien in een palet dat door het prisma van mijn bibliotheek werd gebundeld tot het zuivere licht van de geest. Maar dat systeem moest ik opgeven omdat te veel ongelijksoortige boeken (studieboeken, kunstboeken, literatuur, naslagwerken) door elkaar heen kwamen te staan en ik weliswaar genoot van het esthetische effect, maar veel tijd verloor met het opsporen van titels waarvan ik me de juiste rugkleur niet herinnerde.

Na het herplaatsen van de laatste boeken op de laatste plank, keukendoekje nog in de hand, ging ik zitten om het geheel te overzien. Op dat moment merkte ik dat ik moe was. Ongewoon moe. Ik was vermoediger dan ik me herinnerde ooit te zijn geweest. Niets vreemds aan, zult u misschien zeggen. Wie zou niet moe zijn na zo'n exercitie! Bovendien: ik was net vijftig geworden. Ik verkeerde, zoals alle beginnende vijftigers, in de waan dat ik nog net zo energiek was als twintig, dertig jaar geleden. Werd het niet eens tijd om te beseffen dat mijn leeftijd beperkingen stelde aan wat ik kon? Dit alles hield ik mezelf voor op dat moment van vermoeidheid. Maar deze op het eerste gezicht verstandige overweging was een drogreden die me het zicht ontnam op iets wat ik misschien wel had gezien als ik er meer aandacht aan had geschonken en me niet van de wijs had laten brengen door een voor de hand liggend cliché. Mijn geest leidde mijn aandacht af van het feit dat deze vreemde vermoeidheid iets anders was dan een vorm van slijtage. Ik liet me door mezelf bepraten, omdat de taal maar één woord kent (vermoeidheid) voor een reeks verschijnselen zo gevarieerd en veelvoorkomend dat ze elk een eigen naam zouden verdienen, zoals al die verschillende soorten sneeuw die in de taal van de Inuit van een eigen naam zijn voorzien, voor ons onzichtbaar zijn en verdwijnen omdat wij de woorden missen om ze van elkaar te onderscheiden. Is de vermoeidheid als gevolg van (sportieve) krachtsinspanning dezelfde als de vermoeidheid die een tachtigjarige voelt als gevolg van zijn ouderdom? Is die vermoeidheid dezelfde als de vermoeidheid als gevolg van een ziekte (bijvoorbeeld de uitputting van een

aidspatiënt)? Is die ziektemoeheid dezelfde als de vermoeidheid die ik voel na een dagje winkelen? En is die weer dezelfde als de vermoeidheid veroorzaakt door overspanning? De vraag stellen is haar beantwoorden.

Bovendien, bedenk ik nu, heeft de vermoeidheid als gevolg van sportieve inspanning een uitwerking die tegengesteld is aan die van overspanning. Ik schrijf deze woorden een uur nadat ik mijn trainingstocht heb voltooid (zestig kilometer in straf tempo op de racefiets door de provincie); ik voel me diep tevreden, mijn humeur is aanzienlijk beter dan toen ik vertrok, en vreemd genoeg heb ik veel meer energie dan toen ik om een uur of vier vanmiddag moest stoppen met werken omdat ik lichamelijk en geestelijk afgemat was en nog net genoeg motivatie kon opbrengen om mezelf op de fiets te zetten. Het is nu zeven uur, vrijdagavond, niets of niemand verplicht me aan het werk te gaan. Maar ik loop over van energie; er staat een kop koffie naast me, de zomeravondzon schijnt door mijn twee dakramen naar binnen, ik verheug me op zo'n uur of vier werk. Ik heb mijn fietsrondje vandaag afgelegd in één uur en vierenvijftig minuten, inclusief kruispunten, spoorwegovergangen en stoplichten. Maar mijn 'vermoeidheid' is op een paradoxale manier verkwikkend en tegengesteld aan de diepe vermoeidheid die ik destijds voelde na de herbouw van mijn bibliotheek. Zou een bioloog of medicus me kunnen uitleggen waarom fietsvermoeidheid iets anders is dan overspanningsvermoeidheid en dat die laatste weer iets anders is dan de vermoeidheid als gevolg van een middagje winkelen of ouder worden?

Mijn boekenkastvermoeidheid was een teken aan de wand, maar ik begreep het niet, omdat ik het verwarde met het enige teken van vermoeidheid dat ik tot dan toe kende. Ik kreeg last van andere ongemakken die ik evenmin als tekenen herkende. Een van de duidelijkste, achteraf gezien, bestond uit de trillingen die mijn lichaam binnen slopen. Als ik 's avonds na gedane arbeid in mijn gemakkelijke stoel ging zitten, begonnen mijn benen te trillen. Geen heftige,

schokkende bewegingen, maar fijne, voor buitenstaanders niet waarneembare trillingen van een frequentie zoals die wordt voortgebracht door bepaalde machines (stationair draaiende motoren van auto's, verwarmingsapparaten, wasmachines).

Ik had daar eerder last van gehad, kort nadat ik in 1988 vanuit Nijmegen naar mijn huidige appartement in Utrecht was verhuisd. De aannemer had er een aannemelijke verklaring voor gegeven. Hij had het huis, een monumentaal voormalig bedrijfspand, opgesplitst in drie appartementen. De verbouwing had een extra belasting betekend voor de oude muren en vloeren. Hij had deze belasting gecompenseerd door een aantal verstevigingen aan te brengen. De belangrijkste daarvan was een trekstang waarmee hij de buitenmuur had verbonden met de tussenmuur die het voorgedeelte van mijn appartement van het achtergedeelte scheidt.

Deze stang zorgt voor extra stevigheid, maar omdat hij onder een aanzienlijke spanning staat, werkt hij ook als een veer ten opzichte van de vloer die er vlak boven ligt. Er hoeft in de omgeving maar een motor te draaien of een machine te trillen, of de vloer trilt mee. Nu ben ik overgevoelig voor trillingen. Vooral machines die nauwelijks of niet hoorbaar zijn, maar een continue trilling uitzenden door de omgeving (zoals helaas maar al te vaak voorkomt in mijn directe woonomgeving, waar altijd wel iets wordt gebouwd, herbouwd, gerenoveerd of gerepareerd), kunnen me aan de rand van de wanhoop brengen. Ik heb hier des te meer last van, omdat de mensen uit mijn omgeving er nauwelijks hinder van ondervinden en de overlast die me zoveel ellende bezorgt niet eens opmerken.

Ik herinner me, nu ik dit opschrijf, een nacht uit de tijd dat Lisa nog bij me woonde op dit adres. Ik was wat vroeger gaan slapen, omdat ik de volgende ochtend naar een congres moest. De Dienst Gemeentewerken had deze nacht uitgekozen om nieuw asfalt te leggen. Monsterlijke machines kropen met oranje zwaailichten door de straat, vrachtwagens met stinkend asfalt reden af en aan. Overbodig te zeggen dat ik geen oog dicht deed en 's morgens met wallen onder mijn ogen aan het ontbijt zat. 'Vind je niet,' vroeg ik

Lisa, 'dat dergelijke nachtelijke werkzaamheden aanslagen zijn op de bewoners en verboden moeten worden?' 'Wat bedoel je?' zei ze. Ik zie haar grote ogen nog voor me. 'Waar heb je het over?' Ze had van het hele pandemonium niets gemerkt.

Toen ik hier pas woonde had ik last van trillingen, maar die waren na een tijdje verdwenen. Nu waren ze terug en ditmaal gingen ze niet weg, maar werden alleen maar sterker. Mijn overgevoeligheid heeft ongetwijfeld te maken met de spanning waar ik in sommige periodes meer onder lijd dan in andere. Als de druk van werk en andere verplichtingen toeneemt, word ik steeds een beetje strakker opgespannen, totdat ik bij de kleinste aanraking tril als een snaar. De trillingen werden een probleem op het moment dat ik, later in het najaar van 1999, wakker werd geschud door trillingen die zich concentreerden in het achterhuis en mijn slaapkamer. Dat gebeurde tussen twee en drie uur in de nacht. Meestal sliep ik dan pas tegen de ochtend weer in. In dat najaar ben ik gaan begrijpen dat onthouding van slaap een heuse vorm van marteling is. Ik kon mijn werk niet goed meer doen. Daarna kon ik helemaal niets meer doen. Ik moest de bron van die trillingen vinden, en snel ook, want ik stond op het punt om te breken.

De burens van het appartement op de begane grond (dat wil zeggen: twee verdiepingen beneden me) doen hun was gewoonlijk 's nachts, waarschijnlijk omdat dan een gereduceerd stroomtarief geldt. De muur van hun bijkeuken staat in verbinding met de buitenmuur van mijn slaapkamer. Ik geneer me dood om hun mijn nood te klagen, maar het moet, anders loopt het verkeerd met me af. Dus de stoute schoenen aan, naar beneden, vragen. De wasmachine blijkt ergens anders te staan dan ik dacht. De verwarmingsketel dan misschien? Maar die hangt op een plaats die niet in verbinding staat met mijn appartement. Dan moet het de verwarmingsketel zijn van de directe benedenburens, want hun badkamer annex ketelruimte ligt schuin onder mijn slaapkamer.

'Hallo Annet en Ton, het is misschien een eigenaardige vraag, maar jullie verwarmingsketel, hangt die misschien op een plaats

die...?’ ‘Ha Maarten, kom verder jongen, dan kijken we hoe het zit. Hij hangt hier, zie je wel? Overigens trilt dat ding niet, hoor. En als hij dat al zou doen, zou jij er niets van merken.’ Nu even logisch nadenken. De enige plaatsen waar de trillingen verder nog vandaan kunnen komen, zijn de appartementen links en rechts van mij op dezelfde hoogte. Als ik de oplossing daar niet kan vinden, zit er niets anders op dan te verhuizen.

Alleraardigste mensen, zowel de burens van links als die van rechts. Zo kom ik nog eens ergens. In beide huizen loop en kruip ik naar de ruimte (in het ene huis een slordige afschotting op de overloop, in het andere een ongebruikte hoek op de zolder) waar de verwarmingsketel hangt. Maar, bedenk ik achteraf, zelfs als de ketel van de rechterburens tegen de zijwand had gehangen, dan kon ik er geen last van hebben, omdat er een trappenhuis zit tussen deze zijmuur en de zijmuur van mijn appartement. En de ketel van de linkerburens staat op de zolder van het voorhuis, terwijl mijn slaapkamer in het achterhuis ligt; bovendien staat de muur van mijn slaapkamer (een buitenmuur) niet in contact met de tussenmuren van de voorhuizen, die wel aan elkaar grenzen.

In een laatste poging om de trillingen te ontvluchten, wijk ik uit naar het voorhuis. Boven mijn woonkamer is een vide met een dakkapel. Daar sjouw ik na de zoveelste slapeloze nacht een matras naar toe. De drie ramen op het oosten hebben geen gordijn. Ik rits een oude slaapzak open en hang het ding in de volle breedte op een paar spijkers die ik met dat doel in het kozijn sla. Als de trillingen me ook daar wakker houden, geef ik me gewonnen.

Het is onder patiënten *bon ton* om zich achteraf te verbazen dat ze tekenen die ze in toenemende mate kregen niet of verkeerd hebben begrepen. Ik verbaas me daar niet over. In de aanloopfase wees niets er immers op dat er één dieper liggend probleem ten grondslag lag aan vele uiteenlopende haperingen. Het enige wat ik in die fase kon doen, was proberen de oorzaken van elk van de afzonderlijke haperingen te achterhalen en te verhelpen.

Ik verbaas me er wel over hoe inventief mijn geest was bij het aandragen van verklaringen voor elk van deze deelproblemen. De trekstang, de vloer die als een snaar gespannen stond, de verwarmingsketels, stationair draaiende motoren en wasmachines, ze hadden niets te maken met de trillingen in mijn lijf. Maar mijn geest presenteerde ze als een verklaring die des te overtuigender was, omdat elk van de deeltjes waaruit de verklaring was opgebouwd op zichzelf juist was. Die stang zat er inderdaad, hij bracht de vloer op spanning, ik was overgevoelig voor trillingen, er waren verwarmingsketels, wasmachines en motoren in mijn omgeving. Dit alles klopte, maar wat niet klopte was dat mijn geest deze deeltjes als stukjes van een puzzel in elkaar paste tot een sluitend geheel. Wat niet klopte was dat hij me het geheel presenteerde als de oorzaak van mijn ongemak en me zo de verkeerde kant op stuurde, want de oorzaak van de trillingen zat natuurlijk niet in mijn omgeving, maar in mezelf.

Dat geeft te denken over het nut van intelligentie in het algemeen en van mijn intelligentie in het bijzonder. In plaats van dat mijn intelligentie kritisch te werk gaat en ideeën verwerpt die onhoudbaar zijn als ik ze tegen het licht houd, ondersteunt ze slaafs de drogredenen waar ik me aan vastklamp en trekt zo een scherm op dat me verhindert de waarheid te zien. Misschien moet ik ter bescherming van de intelligentie onderscheid maken tussen een slaafse en een rebelse intelligentie, zoals ik ook binnen de vermoeidheid onderscheid moest maken tussen meerdere, soms tegenstrijdige vermoeidheden. Zolang ik in orde ben, is mijn intelligentie een rebel, een geduchte oproerkraai. Hoe gezonder, energieke, uitgeslapener ik me voel, des te opstandiger springt zij rond in mijn hoofd. Maar in de staat van uitputting waarin ik me toen bevond, was de rebel uitgeschakeld; een slaaf had zijn plaats ingenomen, een lakei die me naar de ogen zag, die mij geruststelde en me leugens vertelde waaraan ik me angstvallig vastklampte.

Met de signalen die onmiddellijk voorafgingen aan de ineenstorting ging het al net zo. Ik moest een bespreking maken voor *De*

Groene Amsterdammer. Nu maak ik regelmatig besprekingen, ze zijn een deel van mijn werk. Er zijn moeilijke en makkelijke besprekingen. Moeilijke gaan over boeken waar weinig over te melden valt. *Zeeverhalen* van Maarten Biesheuvel of *De verhalen* van F. Springer, om een paar boeken te noemen die ik onlangs heb besproken. Ze zijn moeilijk te bespreken, omdat het gaat om heruitgaven van werken die uitgebreid besproken werden toen ze uitkwamen en omdat over deze schrijvers onderhand alles wel is gezegd. Het is een uitdaging om dergelijke boeken te bespreken, want mijn bespreking moet iets toevoegen wat nog niet eerder is gezegd, ze moet iets laten zien wat anderen niet hebben gezien, een mening ventileren waarvan de lezers (nee, de kenners) zeggen: 'Hé, zo had ik er nog niet tegenaan gekeken.' Zo'n uitdaging maakt bespreken leuk.

De biografie over Céline die ik in het najaar van 1999 wilde bespreken voor *Vrij Nederland* was helemaal niet moeilijk. Een geruchtmakende auteur over wiens leven en werk de grootste verschillen van mening bestaan. Een man die door en door fout was in de oorlog, die romans schreef die door vriend en vijand zijn begroet als meesterwerken, maar waarover de discussie blijft voortduren, want hoe kan zo'n roman nu een meesterwerk zijn als er zulke foute denkbeelden in zijn verwerkt? Eenzelfde soort discussie als over Heidegger, die zijn meesterwerken schreef in een periode dat hij met de nazi's sympathiseerde. Kortom: een kolfje naar de hand van de bespreker, want met zo'n biografie kun je alle kanten uit; het enige probleem is de lengte van je bespreking, want in je enthousiasme ben je binnen de kortste keren voorbij de 1200 woorden die je als limiet zijn gesteld.

Maar dat was niet mijn probleem in die donkere dagen van 1999. Terwijl ik bij het schrijven nooit voldoende plaats heb om alles te zeggen wat ik wil en ik mijn stukken altijd moet inkorten, kon ik nu niets op papier krijgen. Ik perste er een aantal zinnen uit, waarvan ik bij het schrijven al beseftte dat ze houterig waren en niet tot dynamische paragrafen wilden uitdijen. Ik kwam erachter dat het me

ontbrak aan iets waarvan ik me tot dan toe niet bewust was geweest, een soort tinteling in mijn hersens die na de eerste kop koffie begint en me het gevoel geeft dat de motor in de bovenkamer op gang is gekomen en popelt om los te branden in suizende zinnen, redeneringen als zweepslagen, conclusies als geweerschoten. Mijn hersens tintelden niet meer; de kronkels daarboven waren uitgedoofd, mijn grijze materie was ontaard tot iets als stopverf of vilt. Ik bleef nog een paar dagen koppig op mijn toetsenbord kloppen, maar de overtuiging ontbrak.

Uiteindelijk moest ik erkennen dat de geest geweken was. Dat was een bedreigend moment. Ik miste iets waarvan ik tot dan toe net zo vanzelfsprekend was uitgegaan als van zuurstof in de lucht. En net zoals gebrek aan zuurstof onmiddellijk levensgevaar oplevert, zo veroorzaakte het uitblijven van de tinteling een soort doodsangst. Wat me het meest beangstigde, was dat met het uitdoven van mijn geestelijke vermogens ook datgene verloren ging wat ik voetstoots voor mijn 'ik' had aangezien. Hoever was dit sluipende proces inmiddels voortgeschreden?

Mijn intelligentie reageerde op dit falen op dezelfde slaafse manier als op mijn vreemde vermoedheid en mijn tremors. Ze bevestigde de eerste de beste mening die bij me opkwam als oplossing van dit deelprobleem, en ze herkende het niet als deelprobleem, omdat ze zelf in het probleem betrokken was geraakt en op een lager, meer intuïtief niveau functioneerde. Intuïtief betekende in dit geval niet, zoals je zou kunnen denken, levensbeschermend. Het betekende, integendeel, dat mijn intelligentie als een lakei argumenten aandroeg voor de enige oplossing die ik op dat moment voor mijn gebrek aan creativiteit kon bedenken: ouderdom. Vijftig jaar, het lijkt niet zo oud, maar je moet je niet vergissen. Ouderdom is een voortschrijdend proces. Je denkt dat je nog heel behoorlijk meedoet op allerlei gebied. Maar als je je prestaties op de racefiets of roeiergometer vergelijkt met de prestaties van twintig, dertig jaar geleden, dan zie je een aanzienlijke achteruitgang waarvan je je niet bewust bent (of liever: waarvan je je niet bewust wilt zijn), omdat je

alleen vergelijkingen maakt met mensen van je eigen leeftijd en je daaraan zelfs aanzienlijke zelfgenoegzaamheid ontleent.

Geestelijke prestaties zijn geen haar anders dan lichamelijke prestaties. Wat zeg ik: het zijn lichamelijke prestaties, want als ik van één ding overtuigd ben, dan is het van de onscheidbaarheid van lichaam en geest, twee begrippen die op een betreurenswaardige manier door het westerse denken, het christendom voorop, zijn voorgesteld als van elkaar onafhankelijke en zelfs aan elkaar tegen-gestelde substanties. En dus mag je verwachten dat je intellectuele vermogens afnemen in dezelfde geleidelijke mate als je lichamelijke vermogens.

Dat deze aftakeling zich in de afgelopen tijd (half jaar? jaar? enkele jaren?) versneld had voltrokken, was jammer, maar onontkoombaar. Mijn grootvader naar wie ik vernoemd ben en met wie ik me nauw verbonden voel, was in dezelfde leeftijdsfase verschijnselen gaan vertonen die een jaar of tien daarna als dementie werden gediagnosticeerd. Toen het zover was, herkende hij zijn eigen zoons niet meer en leefde hij te midden van de schimmen. Ik bezocht hem zo nu en dan in zijn huis in Vlaardingen. Gelukkig hield een vriend hem daar gezelschap, vertelde hij me. Ik vroeg hem wie dat was. ‘Wacht maar,’ zei hij, ‘hij komt zo langs.’ En even later, toen het donker was geworden: ‘Kijk, daar is hij.’ Hij stak zijn hand op en lachte. ‘Hallo oude vriend,’ zei hij, ter begroeting van het spiegelbeeld dat hem in het raam van de tuindeur tegemoet liep.

De crisis die me overviel tijdens de vergadering van de stuurgroep van *De Nederlandse cultuur in Europese context*, was het laatste en duidelijkste signaal dat me met mijn neus op de feiten drukte. Ik kon mensen niet meer onder ogen komen, vermeed elk contact, verschanste me in mijn appartement. Mijn ontsporing had te maken met mijn onvermogen tot communiceren, besefte ik.

Nu ben ik nooit sterk geweest in de dagelijkse omgang. Ik kijk met verbazing naar mensen die Jan en alleman met de juiste opmerkingen begroeten. ‘Ha John, hoe was de vakantie? Niet te veel

last gehad van de regen? Hoe zijn de Cevennen befallen?’ ‘Morgen, Magda, is je verkoudheid een beetje weggetrokken?’ ‘Alles goed met de kids, Jolanda? Je dochter moet over twee weken weer naar school, hè? Heeft ze al boeken gehaald? Wat een geld kost dat tegenwoordig, niet?’ Nu weet ik ook wel (hoewel het me niet bijster interesseert) dat John op vakantie is geweest naar de Cevennen, Magda vorige week verkouden was en Jolanda een dochter heeft die inmiddels naar de tweede klas vwo gaat. Maar daar gaat het in die gesprekjes niet om. Het interesseert de mensen geen moer hoe de Cevennen zijn befallen, of Magda’s verkoudheid is genezen, of de dochter van Jolanda op tijd haar boeken heeft. Ze gebruiken de *petites histoires* als wisselgeld om aan de praat te komen. En de beste manier om dat te doen is mensen naar iets te vragen waar ze belang bij hebben: hun gezondheid, hun gezin, hun vrije tijd. Maar uiteindelijk doet het er niet toe: het weer, de schrikbarende prijzen van tegenwoordig, of je al op vakantie bent geweest. Elk onderwerp is goed. Als ze maar kunnen kletsen.

Ik vind dat onbegrijpelijk. Niets zo vermoeiend als *social talk*. Verjaardagpartijtjes, borrels, stappen, ik vind het een gruwel. Het woord ‘stappen’ alleen al maakt me onpasselijk. Ik doe er nooit aan mee. Maar soms kan ik me niet aan sociale verplichtingen onttrekken. Ik zie er als een berg tegen op, doe mijn best om te doen als iedereen, maar het kost me een dag om weer in balans te komen. Ben ik communicatief gestoord? Volgens mijn naasten wel. Ze hebben waarschijnlijk gelijk; toch denk ik er zelf anders over. Ik kan namelijk wel degelijk lang en geanimeerd met mensen praten, maar op voorwaarde dat het ergens over gaat.

Mijn collega Hans van Stralen schrijft een boek over bekeringen. Hij vermoedt dat bekeringen beantwoorden aan een patroon dat bekeerlingen min of meer van elkaar afkijken. Dat er ongeschreven regels bestaan die de bekeerling in acht neemt als hij achteraf verslag doet van zijn bekering. Een soort bekeringspoëtica, met andere woorden. Uit welke onderdelen bestaat die poëtica? Kun je elk van die onderdelen (de vervreemding die aan de bekering voorafgaat,

de bliksemachtige aard van de bekering, de bevrijdende ervaring om tot een nieuwe gemeenschap te worden toegelaten, enzovoort) illustreren aan de vele bekende bekeringsgeschiedenissen van mensen als Paulus, Augustinus, Calvijn, Pascal?

Hans is theoloog, mijn achtergrond is literatuurtheorie. We leren veel van elkaar. Zo zijn er diverse mensen (niet veel, maar voldoende) met wie ik communiceer. Op mijn manier. Het probleem van onmogelijk oogcontact doet zich bij Hans (Lotte, Lisa) niet voor.

Maar ik geef toe dat mijn behoefte aan communiceren geringer en anders is dan die van de meeste andere mensen. Communiceren betekent voor de meeste mensen: communiceren *met iemand*. Voor mij betekent het: communiceren *over iets*. Natuurlijk betekent communiceren voor mij ook dat ik *met iemand* communiceer, maar dat betekent het pas in tweede instantie, als we een onderwerp hebben aangesneden dat ons beiden interesseert. Communicatie zoals ik me die voorstel hangt af van een belang dat ik met een ander deel. Het belang dat we beiden stellen in iets (zorg om het milieu, de Tour de France, verbetering van de buurt, Proust, paardrijden) is de bemiddeling die communicatie voor mij mogelijk maakt en tot stand brengt. Zonder bemiddeling geen communicatie. De meeste mensen denken daar anders over. In negenennegentig of meer procent van de sociale contacten gaat het erom contact te leggen met iemand. Het hoeft nergens over te gaan. Sterker nog: als je mensen aanspreekt over iets van werkelijk belang, kijken ze je een beetje vreemd aan. Alsof je een ongeschreven regel overtreedt die ten grondslag ligt aan het sociale verkeer en die luidt dat je best iets mag aansnijden van belang, maar op voorwaarde dat je dat gebruikt als voorwendsel om te bereiken waar het je in feite om begonnen is: contact met je gesprekspartner.

Communicatie is nu al het derde begrip, na vermoeidheid en intelligentie, dat uiteenvalt in onsamenvangende en tegenstrijdige stukken als ik er even bij stilsta. Woorden en taal vormen welbeschouwd een ijslaagje dat je draagt zolang je schaatst, maar waar je doorheen zakt als je stilstaat. Maar er is een verschil. Iedereen zal

het met me eens zijn dat er een bonte verscheidenheid van verschijnselen schuilgaat onder parapluwoorden als ‘vermoedheid’ en ‘intelligentie’. Maar voor ‘communicatie’ ligt dat anders. U zult zich wellicht niet herkennen, beste lezer, in datgene wat ik me daarbij voorstel. U zult me zeggen dat het een pover surrogaat is voor wat communicatie ‘in wezen’ betekent. En u hebt waarschijnlijk gelijk, tenminste als ik om me heen kijk en zie dat bijna iedereen er net zo over denkt. Ik heb me lang geleden neergelegd bij uw gelijk en van jongs af aan geleerd mensen te imiteren die sociaal vaardiger zijn dan ik. Mijn sociale leven is toneel, daar komt het kort gezegd op neer.

Aan dat toneel kwam een abrupt einde na het incident van de vergadering van de stuurgroep. Ik kon niet langer toneelspelen. Ik was ontmaskerd. Ik kon niet meer werken, niet meer slapen, niet meer denken. Mijn leven kwam tot stilstand. Het was inmiddels tot me doorgedrongen dat de ongemakken die ik tot dan toe los van elkaar had gezien symptomen waren van één dieperliggend probleem. Dat probleem heette overspanning. Wat dat betekende, werd me aan den lijve duidelijk gemaakt door de trillingen die nu de hele dag aanhielden. De oorzaak was evident. Ik had jarenlang lichaam en geest overbelast. En het ironische was dat ik me dat zelf had aangedaan. Mijn beroep brengt wel een redelijke belasting aan taken en verantwoordelijkheden met zich mee, maar niet zo aanzienlijk dat daar problemen uit hoeven te ontstaan. Niemand vraagt me meer te doen dan ik redelijkerwijs kan opbrengen. De enige die de belasting opvoert ben ikzelf. Het is een eigenaardige neiging waarop ik mezelf vaker heb betrap, maar die ik nooit heb leren beheersen, laat staan afleren.

Toen ik aan mijn eerste baan als leraar Nederlands begon, dacht ik in alle ernst dat ik niet tegen deze taak was opgewassen. Ik werkte me wanhopig door boeken heen die me op de hoogte moesten brengen van een vak dat ik maar half had gestudeerd. Maar het lukte me niet. Ondertussen speelde ik tegenover collega’s en leerlin-

gen dat ik mijn vak beheerste. Het liefst had ik ontslag genomen om aan de druk te ontkomen, maar dat was onmogelijk. Ik sprak met mezelf het volgende af. Jij speelt hier een jaar zo goed mogelijk je rol. Is het na een jaar nog zo beroerd als nu, dan besluiten we om 'onze carrière elders te vervolgen', zoals dat heet bij docenten die instorten en moeten vertrekken. Maar na een jaar had ik mijn collega's en leerlingen kunnen wijsmaken dat ik de juiste man op de juiste plaats was. Na twee jaar geloofde ik het zelf. Na drie jaar ging alles me zo makkelijk af dat ik me ging vervelen en variatie zocht. Dat was een gevaarlijk moment, want uit balorigheid nam ik risico's waarmee ik mijn baan en mezelf in gevaar bracht. Ik richtte een schoolkrant op, benoemde mezelf tot hoofdredacteur en organiseerde met mijn 5-vwo-klas projecten die in de krant werden gepubliceerd.

Mijn huzarenstukje was een schoolrapport dat voor de verandering de leraren betrof. Ik had daartoe een aantal teams van leerlingen geformeerd die in het grootste geheim onderzoek deden naar de vakbekwaamheid, didactische kwaliteiten en nog zo wat zaken van elke docent. Dat onderzoek was gedegen van opzet: per docent werd minimaal een x aantal leerlingen ondervraagd, verdeeld over jongens, meisjes, leeftijd en een minimaal aantal jaren dat de leerling les moest hebben gehad van de betreffende docent. Alle onderdelen werden verbaal en cijfermatig beoordeeld, nauwkeurig geregistreerd, gemiddeld (de cijfers) en samengevat (de oordelen). Publicatie werd aangekondigd via door de tekenleraar vervaardigde affiches. Het rapport bracht een aantal docenten in ernstige moeilijkheden. Een naaste collega nam ontslag. Ik was blij dat ik aan het eind van het schooljaar mijn (inmiddels vaste) baan kon opgeven voor een promotiebaan aan de universiteit.

Mijn huidige baan heeft zich op dezelfde manier ontwikkeld. In 1988 werd ik benoemd tot hoogleraar Franse Letterkunde aan de Universiteit van Utrecht. Het was natuurlijk heerlijk om de erkenning te oogsten voor het proefschrift over Émile Zola en andere wetenschappelijke publicaties die ik geschreven had in mijn jaren als